



לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע

פרשת תצווה ופורים, תשע"ג
מספר 1006

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"בַּעֲטוֹתוֹ בְּגָדֵי כְבוֹד וְהִתְלַבְּשׁוּ בְּגָדֵי תַפְאָרַת" אפרים חזן

אחת השאלות החוזרות ונשנות בפרשיות המשכן היא החזרות הרבות על פרטי הפרטים שבהם מתוארים כלי המשכן ובגדי הכהונה. דומה שאחת התשובות לפירוט החוזר ונשנה טמונה בפרשתנו, בציווי ה' למשה "וְעָשִׂיתָ בְּגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתַפְאָרַת" (כח:ב). על פי הפסוק שלפנינו, תכלית הבגדים היא "לכבוד ולתפארת" המתקשרים לענייני טקס, ליופי, להוד ולהדר. בהקשר שלפנינו מדובר בסדר עבודת המשכן, סדר מדוקדק היוצר זיקה ישירה עם הפאר והיופי, הטקס והטוהר, הנוי והנצח. השראת השכינה בישראל מתחוללת מתוך 'כבוד ותפארת'. צירוף זה נתפרש פירוש מופלא בידי הרמב"ן:

"לכבוד ולתפארת" – שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים, כמו שאמר הכתוב "כְּחֹתָן יִכְהֶן פָּאֵר" (יש' סא:י) והלבישו כבן מלכי קדם. וכן הדרך במעיל וכתנת... ועל דרך האמת, "לכבוד ולתפארת", יאמר שיעשו בגדי קדש לאהרן לשרת בהם לכבוד השם השוכן בתוכם ולתפארת עזם, כדכתיב "כִּי-תַפְאָרַת עֲזָמוּ אֶתָּה" (תה' פט:יח). וכתוב "בֵּית קֹדְשֵׁנוּ וְתַפְאָרְתֵנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ" (יש' סד:י), וקדשנו הוא הכבוד ותפארתנו תפארת ישראל, ועוד נאמר "עֲזוּ וְתַפְאָרַת בְּמִקְדָּשׁוֹ" (תה' צו:ו), וכן "לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשֵׁי וּמְקוֹם רִגְלֵי אֲכַבְד" (יש' ס:ג), שיהיה מקום המקדש מפואר בתפארת, ומקום רגליו, שהוא מקום בית המקדש, מכובד בכבוד השם. וכן "וּבִישְׂרָאֵל יִתְפָּאֵר" (שם מד:כג), שיהיה מראה ומיחד בהם תפארתו, וכן אמר למטה גם בבגדי הבנים כלם לכבוד ולתפארת (להלן פסוק מ), ואמר בקרבנות "יַעֲלֹוּ עַל-רִצּוֹן מִזְבְּחֵי וּבֵית תַּפְאָרְתִּי אֲפָאֵר" (שם ס:ז). והנה המזבח רצונו, והכבוד בית תפארתו. והיו הבגדים צריכין עשייה לשמן, ויתכן שיהיו צריכין כוונה, ולכן אמר "וְאֶתָּה תִּדְבָר אֶל-כָּל-חֲכָמֵי-לֵב אֲשֶׁר מְלֵאֲתֵי רוּחַ חֲכָמָה" (שם' כח:ג) שיבינו מה שיעשו. וכבר אמרו דמות דיוקנו מנצח לפני בבית מלחמת. המשפט האחרון של הרמב"ן מעניין במיוחד. הוא מעלה את דמותו של שמעון הצדיק, שהיה כוהן גדול, על פי הסיפור בגמרא על הפגישה בינו ובין אלכסנדר מוקדון (יומא סט:).

בעשרים וחמשה (בטבת) יום הר גזים [הוא], דלא למספד. יום שבקשו כותיים את בית א-להינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתנו להם. באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה? לבש בגדי כהונה... ומיקירי ישראל עמו, ואבוקות של אור בידיהן, וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר... אמר להם: מי הללו? אמרו לו: יהודים שמרדו בך. כיון שהגיע לאנטיפטרוס זרחה חמה, ופגעו זה בזה. כיון שראה לשמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו: מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה? אמר להם: דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי.

הנה כי כן הנהגת ה' בעולם העולה ממידת התפארת משתלבת בעבודת המקדש גם מצד ההוד וההדר. שמעון הצדיק בבגדי הכהונה מסמל הן את המקדש הן את ההדר שבו. השילוב הזה הוא הרקע למתח הציפייה העצום של באי המקדש ביום הכיפורים המייחלים לתפילת הכוהן הגדול בבית קודשי הקודשים, ועם צאתו בשלום עלתה השמחה וגאתה, ולימים קיבלה את הניסוח השירי "אמת מה נהדר היה מראה כהן גדול בצאתו מבית קודשי הקודשים בשלום בלי פגע".

המרתק הוא כי בפיוט הזה, הנאמר לאחר סדר העבודה של יום הכיפורים, ואשר במתכונתו נכתבו עשרות פיוטים לאורך הדורות, אנו חוזרים לדמותו של שמעון בן יוחנן כוהן גדול, שיש המזהים אותו עם שמעון הצדיק שחי בדורו של שמעון בן סירא. פרק מ"ד בספר בן סירא קרוי "שבח אבות עולם", ובו נמנים אבות העולם ואבות האומה ומסופר בשבחם. הדמות האחרונה בחטיבה זו היא הכוהן הגדול, בן דורו של בן סירא. לאחר תיאור

* אפרים חזן פרופ' אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה ללשון עברית.
** ליעל ולישורון (שוריי) ליום חתונתם וליום שמחת לבם.

שבחיו הרבים ופעולותיו למען עמו בעקבות הפתיחה "גדול אחיו ותפארת עמו שמעון בן יוחנן הכהן", הוא יוצא מגדרו בדברי התפעלות מדמותו של הכוהן הגדול בצאתו מבית קודשי הקודשים תוך עבודת יום הכיפורים:¹

מה נהדר בהשגיו מאהל	ובצאתו מבית הפרכת
ככוב אור מבין עבים	וכנרץ מלא מבין בימי מועד
וכשמש משרקה אל היכל המלך	וכקשת נראתה בענן
כנץ בענפי בימי מועד	וכשושן על יבלי מים
כפרח לבנון בימי קיץ	וכאש לבונה על המנחה
ככלי זהב (בבית) א(צ)יל	הנאחז על אבני חפץ
כזית רענן מלא גרגר	וכעץ שמן מרוה ענף
בעטותו בגדי כבוד	והתלבשו בגדי תפארת
בעלותו על מזבח הוד	ונהדר עזרת מקדש

דומה שהשורה שלפני האחרונה והדמות כולה מתחברות חיבור מופלא לפרשנות הרמב"ן, אשר על פי המקובל כבר לא הכיר כנראה את נוסח בן סירא העברי, שכן הטקסט העברי נעלם כנראה במאה העשירית. אף על פי כן דבריו אלה של בן סירא שימשו כאמור עשרות פייטנים אחריו בפיוטי מראה כוהן. המוכר והנפוץ בין פיוטים אלה, ואולי גם הקדום מביניהם, הוא הפיוט "כאהל הנמתח" מתקופת הפיוט הקדם-קלאסי. הפיוט בנוי על סדרת דימויים, ושימש אב-טיפוס לתבנית פיוטים אלה. הדימויים, כפי שניתח מינץ-מנור,² הם חלק מן הפואטיקה של התיאור שרווחה בתקופת הפיוט הקדם-קלאסי. דרישות התבנית והאקרוסטיכון חייבו סדרת דימויים נרחבת וחזרה שיצרה אווירה של רוממות רוח והתלהבות. וממילא נבנו הדימויים משדות סמנטיים שונים, והצד השווה שבכולם הוא היסוד של הוד ושגב:

אמת מה נהדר הנה כהן גדול בצאתו מבית קדשי הקדשים בשלום בלי פגע	מראה כהן
כאהל הנמתח בדרי מעלה	מראה כהן
כברקים היוצאים מזיו החיות	מראה כהן
כגדל גדילים בארבע קצוות	מראה כהן
כדמות הקשת בתוף הענן	מראה כהן
כהוד אשר הלביש צור ליצורים	מראה כהן
...כלבוש מעיל וכשרין צדקה	מראה כהן
כמלאך הנצב על ראש דרך מראה כהן	מראה כהן
כנר המציץ מבין החלונות	מראה כהן
...	
כעז אשר הלביש טהור למטהר	מראה כהן
כפעמוני זהב בשולי המעיל	מראה כהן

כשבע מאות שנה ואולי יותר אחרי בעל הפיוט הזה כותב רבי שלמה אבן גבירול את גרסתו שלו לפיוטי "מה נהדר" בעקבות סדר העבודה שכתב ליום הכיפורים:

אמת מה נהדר כהן גדול בצאתו בשלום מן הקודש	באפדת חשן נקבעת	
באבני טורים ארבעת	בנעם אדם ראובן לטען	
בנגה פטדה להזכיר שמעון	ביפי ברקת ללוי צמודה	
ביקרת נפך להזכיר יהודה	בשפר ספיר לזן מפליא	5
בשןף יהלום להזכיר נפתלי	בלהט לשם לגד מאשר	
בלקח שבו להזכיר אשר	במלואי אחלמה ליששכר יאהילון	
במראה תרשיש להזכיר זבולון	שהם ליוסף מזמין	
בהלת ישפה להזכיר בנימין	בקרון אפוד מלמד להועיל	
בקול פעמונים על שולי המעיל	בטהר כתנת כציץ החונט	10
בטכס אפדת האבנט	בנקיון מצנפת פניצוץ הלהב	
בנעם ציץ הזהב		

¹ ספר בן סירא השלם, מהדורת משה צבי סגל, ירושלים תשל"ב, עמ' שמ-שמא.

² א' מינץ-מנור, "כתפוח נאה בפירות כן כהן בצאתו" הדימוי בפיוטי "מה נהדר" מתקופת הפייטנות הקדם קלאסית, גנזי קדם ה (תשס"ט), עמ' 165-188.

ביאורים ומקורות

2. באפדת... ארבעת: המשך ההכרזה שבפתיחה "מה נהדר הכוהן כשהוא יוצא לבוש חושן ובו ארבעה טורים של אבנים טובות כנגד שנים עשר שבטי ישראל", על פי שמ' כח:טו-כא. מכאן ואילך מונה הפייטן את אבני החושן בזיקה לשבט שהן מציינות.
 3. בנעם... לטען: בנעימות אבן האודם נישא ראובן על החושן; בנגה... שמעון: הזוהר של אבן הפטדה מעלה את שבט שמעון לזיכרון לפני ה'.
 4. ביפי... צמודה: הברקת היפה צמודה אל החושן ומזכירה את לוי, וחיבר המשורר לשון צימוד וחיבור ללוי שהוא לשון ליווי וקרבה; ביקרת... יהודה: יהודה עולה לזיכרון בעקבות אבן הנופך הכבודה. ועניין הזיכרון הוא על פי שמ' כח: כט: "לְזָכְרֶן לְפָנַי-ה' תָּמִיד".
 5. בשפר... מפליא: דן זוכה לנפלאות בעקבות אבן הספיר הנאה והיפה; בשזף... נפתלי: נפתלי נזכר לפני ה' בזכות אבן היהלום טובת המראה; שזף: עניינו ראייה על דרך איוב כ:ט.
 6. בלהט... מאשר: גד זוכה לאושר בעקבות אבן הלשם המבהיקה כאש לוהטת; בלקח... אשר: אשר עולה לזיכרון לפני ה' בעקבות אבן השבו היקרה בבחינת לקח טוב.
 7. במלואי... יאהילון: בעקבות אבן האחלמה הקבועה בחושן זוכה יששכר להצלחה בלימוד התורה, על פי הפרשנות המקובלת לדב' לג:יח; במראה... זבולון: אבן התרשיש יפת המראה מזכירה את זבולון.
 8. בהדרת... מזמין: אבן השוהם המהודרת מזמנת את זכרו של יוסף אל החושן; בהלת... בנימין: האור הבוקע מן הישפה מזכיר את בנימין לפני ה'.
 9. בקרן... להועיל: בקרינת האותיות החרותות על החושן שעל האפוד והארתן ניתנת תשובה מועילה לשואלים; מלמד להועיל: על פי יש' מח:יז: "אֲנִי ה' אֶ-לֹהֶיךָ מְלַמֵּד לְהוֹעִיל"; בקול... המעיל: הפעמונים התלויים בשולי המעיל (שמ' כח:לא-לה) מצלצלים ומבשרים כי הכוהן הגדול יצא מבית קודש קודשים בלי פגע (יומא ז, ד).
 10. בטהר... האבנט: הכתונת הטהורה כמוה כציץ הפורח וכאבנט המפואר המשמש כחגורה.
 11. בנקיון... הזהב: במצנפת המבהיקה בניקיונה הנוצץ עם יופיו הנעים של הציץ – מכל אלה מתפעל המשורר ומכריז "מה נהדר מראה כהן גדול בלבוש החושן ובכל אחד ממלבושיו".
- פיוטי "מה נהדר" הקדומים מתארים ומפארים את דמות הכוהן הגדול בדימויים רבים של יופי והדר מתחומים סמנטיים מגוונים, וחץ מתכונת היופי אין קשר של ממש בין דימוי לדימוי. אבל רשב"ג בחר לבנות את פיוטו בתוך מסגרת שלמה ועניין אחד משותף – אבני החושן ושבטי ישראל שהם אחד. זאת ועוד, יופיו של הכוהן הגדול מתואר מתוך עצמו ומתוך הופעתו לעיני הציבור בצאתו מבית קודש קודשים.
- בגדי הכוהן הגדול על פי תיאורם במקרא ובמדרש, ועל פי התיאורים הנלהבים בשירי "אמת מה נהדר", שימשו מאגר נפלא לדימויי יופי הן בשירת החול הן בשירת הקודש ובוודאי בשירי גאולה שבהם בגדי הכוהן הגדול בשימושם הם סמל הגאולה השלמה. הפעמון וקולו עולים בשירת הקודש של גבירול בפיוט הרשות "שלום לך דודי": מַה לָךְ יִפְהַפְיָה / פִּי תַעוֹרְרֵי אֶהְבֶּה וּתְצַלְצְלֵי קוֹלְךָ / כְּמַעִיל בְּקוֹל פְּעַמּוֹן הדובר משתאה לתפילה-כיסופיה של כנסת ישראל לדודה, המעוררת את אהבתו-געגועיו של הדוד, כשהתפילה נשמעת באוזניו כקולו של פעמון הכוהן הגדול בצאתו מן הקודש. ואכן, הכניסה לבית קודש קודשים היא הרגע האינטימי ביותר בין ישראל לאביהם שבשמים, והוא נזכר באמצעות הקול מעורר האהבה. ואכן התגובה אינה מאחרת לבוא: הַעֵת אֲשֶׁר תַּחְפוֹץ / אֶהְבֶּה אֶחֱשֶׁנָּה עֵתָה וְעֵלְיָךְ / אֶרְדּ כְּטַל חֶרְמוֹן קול הפעמונים של כנסת ישראל מביא את הדוד להבטיח כי יחיש את עת הגאולה על דרך "אני ה' בְּעֵתָה אֶחֱשֶׁנָּה" (יש' ס:כב), ואז האיחוד יהיה שלם "כְּטַל-חֶרְמוֹן שְׂיֵרֵד עַל-הַרְרֵי צִיּוֹן" (תה' קלג:ג), כשברקע דרשת התלמוד הבבלי בסנהדרין (צח). "זכו – אחישנה, לא זכו – בעתה".
- כך הם געגועי הדוד לרעה. געגועי עם ישראל למקדש ולעבודת הכוהן הגדול ביום הכיפורים מובעים בעזרת פיוטי "מה נהדר", ובפיוטנו על ידי תיאור האבן של כל שבט ושבט בחושן שבחיק הכוהן הגדול. הפיוט כתוב במחרוזות דו-טוריות בחריזה זוגית, כחלק מן המסורת הארוכה של הסוג, שביסודו נכתב ללא חריזה. עוד הוסיף הפייטן חתימה כפולה "שלמה קטן" ה"מסתרת" לאחר האות 'ב' העוברת לאורך טורי הפיוט כבריח ומדגישה את הפירוט ואת משמעויותיו.
- תחושת הכפרה והזיכרון בעקבות היום הגדול מצטרפת אל תחושת היופי, הערגה והכיסופים שליוו את היום כולו, וביחד יוצרות הרגשה כאילו המתפללים בימי הפייטן ומדור לדור עדיין שותפים למחזה הממשי הקדום, כפי שהוא מתואר בפיוטי סדר העבודה. כי על כן נבנה הפיוט על תיאור "מראה כהן" בתמונות יופי, שגב והלל בתבנית חוזרת ומשלימה. במקרה שלנו משתף הפייטן את שנים עשר השבטים וכזה חיבר לעניין את כלל ישראל. את אבני החושן תיאר הפייטן בעזרת 'סמיכות השגב' "שהיא הסמכתה של מילה בעלת משמעות מופשטת... לשם בעל משמעות מוחשית".³ כך הם שנים עשר הצירופים המתארים את אבני החושן: "נעם אדם"

³ י. יהלום, שפת השיר של הפיוט הארץ ישראלי הקדום, ירושלים תשמ"ה, עמ' 97.

- התואר המופשט "נועם" נסמך אל השם המוחשי של אבן החן "אודם", וכן "נגה פטדה"; "יפי ברקת"; "יקרת נפך" וכו'. בכמה מן הצירופים אנו חשים בקישורי הצליל העולים מהן: "שפר ספיר"; "להט לשם"; "מלואי אחלמה"; "כציץ החונט – ציץ הזהב" ועוד.

בסיום הפיוט מדגיש הדובר את יפי בגדיו של הכוהן, ואף כאן נבנים התיאורים בעזרת סמיכויות השגב "טהר כתנות", "נעם ציץ" וכיו"ב. ציון השבטים ברצף אבני החושן הוא לפי סדר לידתם, שלא כשיטה המבקשת לייחס לשבט דן את אבן הלשם בעקבות הפסוק "וַיִּקְרְאוּ שְׁם-הָעִיר דָּן בְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם" (שופ' יח: כט), ופירש רש"י שם: "ששמו של דן כתוב על לשם".⁴

מניין השבטים לשמותיהם, התיאור המפורט ותבניות סמיכויות השגב מצטרפים יחד להמנון נשגב, המחולל התפעלות: "מה נהדר כהן גדול בצאתו בשלום מן הקודש".

⁴ לשיטה זו, 'לתולדותם' תהיה משמעותו על פי סדר האימהות בסדר לידתן, וראו פירוש החזקוני על אתר.